

Fra redaksjonen: Den paradoksale leken i nordiske barndommer

Fordi leken står så sentralt i barndommens rike, er den også essensiell i forskning om barn og barndom. Den 'frie leken' er en nøkkelmarkør på den gode barndommen, ideologisk så vel som i våre erindringer. Men samtidig som at leken er noe vi alle forholder oss til – i minner, hjemme eller på arbeidsplassen – karakteriseres den også av å være ubestemmelig, flyktig. Lester og Russel (2010) definerer leken som å være gjenkjennelig gjennom sin spontane, frivillige og uforutsigbare natur, ledsaget av glede og velvære: Barn synes å vite intuitivt at 'dette er lek'.

Lekens viktighet ble anerkjent allerede i Deklarasjonen om barns rettigheter i 1959, som stadfestet at «The child shall have full opportunity for play and recreation» (artikkel 7). Denne rettigheten ble videre styrket i FNs Barnekonvensjon (1989) artikkel 31 som omhandler «barnets rett til hvile og fritid og til å delta i lek og fritidsaktiviteter som passer for barnets alder». Til tross for at leken er juridisk lovfestet, hevdes det at retten til å leke er en av de mest misforståtte og neglisjerte av barns rettigheter (Lester og Russel, 2010). I likhet med andre nordiske land, har Norge et internasjonalt omdømme for å ha barnesentrerte politiske praksiser og å være et godt sted å vokse opp. Likevel lykkes ikke staten i å sikre alle barn like rettigheter til lek, noe som FNs barnekomite (2018) bemerker i sin anmodning til den norske staten om å øke muligheten til lek og fritid blant barn i husholdninger som sliter økonomisk, barn med funksjonsnedsettelser, og barn med minoritetsbakgrunn. FNs

barnekomite (2013) påpeker i sin generelle kommentar til artikkel 31 at barns rett til lek er sjeldent anerkjent av nasjonalstater, hvilket manifesterer seg i lite investeringer, svak lovgivning og manglende involvering av barn i lokal og nasjonal planlegging. De investeringer som gjøres, fasiliterer gjerne strukturerte og organiserte aktiviteter på bekostning av barns og unges muligheter til spontan lek, rekreasjon og kreativitet.

Det er nettopp dette som har skjedd med mye av fritiden til barn som vokser opp i Norden og i store deler av den vestlige verden i dag: De få ettermiddagstimene som ikke spises opp av lekser, okkuperes av voksenstyrte og -initierte aktiviteter hvor barns lek temmes og siviliseres. I vår iver i å gi den perfekte barndommen til våre barn samtidig som vi sikrer at de får brukt sitt 'fulle potensiale' av ferdigheter og interesser (og muligens i frykt for at ettermiddagene forvitrer i 'skjermtid'), glemmer vi å gi våre barn tid og (puste)rom til den frie leken. Ikke bare taper barn anledningen til å skape leken og dens premisser. De mister også verdifulle muligheter til å utforske skoger og asfaltjungler, å bygge og teste ut sosiale ferdigheter og relasjoner på tvers av kjønn, alderstrinn og bakgrunn, og å utfolde seg kreativt, alene og sammen med andre, i lek som varer øyeblikk eller som vedvarer over dager og uker. Som Lester og Russel (2010) bemerker, er *leken* det som oppstår i sprekken som gjenstår etter voksnes organisering av barns tid og rom. FNs barnekomite (2013) understreker at lek initieres og rås over egenhendig av barn. Voksne

kan bidra til å skape muligheter for lek, men lek i seg selv er frivillig, drevet av indre motivasjon og foretatt for lekens skyld framfor som middel for å oppnå et mål. Videre påpeker de at fritid er tid hvor lek og rekreasjon finner sted. Tid fri for aktiviteter drevet av andre enn barnet selv, tid som barnet bestemmer hvordan skal brukes.

Den argentinske filosofen Kohan (2011) viser hvordan nettopp forståelser av tid er avgjørende for hvordan vi forstår barndom. En lineær, kronologisk tidsforståelse fungerer som en rettesnor for våre liv og hverdager. Grekernes *kronos* innebærer en nummerert forståelse av tid, en inndeling i før og etter, som blant annet medfører et syn på barndom som en forbipasserende periode, noe som forlages. Murris og Kohan (2021) henviser til Barad, Foucault og Deleuze når de beskriver hvordan den kronologiske tiden konstituerer et hegemonisk system av dominasjon, disiplinering og kontroll, som blant annet manipulerer vår tidsforståelse og regulerer (barns) kropp i skolesystemet. Skolegang, argumenterer de, er kronologisk tid bestående hovedsakelig av fortid og fremtid, hvor nåtiden kun er en grense mellom det som har vært (prøver, resultater, tidligere læring) og det som kommer (å bli forberedt, ferdig til neste etappe, trinn, arbeidslivet).

Ironisk nok stammer ordet skole etymologisk fra det greske ordet '*scholē*', som engang hadde referanser til 'fritid', 'hvile', 'letthet' (Liddell og Scott, sitert i Murris og Kohan, 2021). I tilknytning til dette, inviterer Murris og Kohan (2021) oss til å bli kjent med en annen tidsforståelse, *aion*, en ikke-lineær tid av tilblivelse, som representerer motstand, kreativitet og opplevelsen av en annen verden. Den greske filosofen Heraklits tidsdimensjon *aion* skildres nettopp som et barn som leker: «*aion* is a child playing [literally, "childing"], its realm is one of a child, childlike» (sitert i Murris og Kohan, 2021, s. 592). *Aion* henviser til tidens intensitet i menneskers liv, best forklart gjennom barnlig væren (Kohan, 2011), eller bedre, lek. Følelsen av tid

i lek er fundamentalt forskjellig fra klokke-tid, en tidsforståelse voksne ser ut til å ha mistet erindringen av. Det er derfor ikke bare viktig at barn har tid til lek, men like viktig er tiden i lek. At barn har muligheten til å 'glemme tid og rom', og bare være. Og barn griper øyeblikkene, enten det er på skoleveien, i friminutt eller som motstand i klasserommets disiplinerte timeplan. Framfor å anse lek som bortkastet tid brukt på meningsløs og uproduktiv aktivitet, anerkjenner Kohan (2011) tiden i lek som verdifull i seg selv, som noe vi bør etterstrebe og lære av som voksne.

Ikke bare har voksne institusjonalisert leken, men vi har også kapitalisert den. I det leken verdsettes først og fremst for dens potensiale til å fremme læring og utvikling – til å skape fremtidige kompetente, produktive borgere – endres lekens karakter. Leken blir til pedagogiske verktøy, hvor 'læring' pakkes inn som 'lek'. Slike imitasjoner av lek manifesterer seg som pedagogisk korrekte leker hos førstegangsforeldre og apper på skjermbrettene i middelklassehjem, men også i økende grad som skoleforberedelse i barnehagen og skoletilvenning i barneskolen, noe som er behørig vist i forskning. For eksempel drøfter Nome (2014) hva som skjer med leken i barnehagen når dens nytteverdi og læringspotensial verdsettes som del av barnets utdanningsløp på bekostning av den autonome lekeflyten. Sundsdal og Øksnes (2015), på sin side, viser hvordan lek stadig har tapt terreng for undervisning i den norske skolen, gjennom blant annet å senke alderen for skolestart og ekskludere barnehagelærerne fra småtrinnene, som opprinnelige lovet. I Hellmans (2010) etnografiske studie i den svenske førskolen finner vi dessuten at til tross for at den 'frie leken' verdsettes av førskolepedagogene, er den i praksis sjelden fri. I stedet tilrettelegger pedagogene for at leken «skal fungere», hvilket blant annet innebærer en normbasert kontroll av hva som anses som 'riktig lek' og dermed aksepteres uten interven-sjon. Videre styres den såkalte 'frie leken' i mye større grad blant (gutte-)barn som anses som

«bråkiga» i sammenligning med «selvgående» barn som har internalisert førskolens normer om selvkontroll.

Voksnes kolonialisering av barns lek kan komme til syne på mange måter, hvor noen har større konsekvenser enn andre. To diskusjoner knyttet til barns fritid har preget debatten i Norge den siste tiden. Den ene omhandler etableringen av foreldredrevne, private fotballklubber hvor talenter fra 10-årsalderen rekrutteres til egne treninger samt eliteturneringer i utlandet. Slike initiativer skjer til tross for at Norges Fotballforbund har vedtatt at seleksjon eller topping knyttet til kamper (det vil si at noen barn får mer spilletid basert på sportslige prestasjoner) *tidligst* skal skje det året spilleren fyller 12 år. Denne form for utsiling i barnefotballen er basert på et resultatbasert mål framfor fokus på mestring og glede. Den andre debatten som raser i mediebildet er introduksjonen av ekspresspass i den norske hovedstadens fornøylespark, Tusenfryd. Passene innebærer at lavinntektsfamilier må vente i kø mens barn av kjøpesterke familier morer seg. Som en kronikkskribent påpeker, «Tusenfryd skor seg på økte forskjeller» gjennom å skape A- og B-lag blant barn (Hellestveit, 2022), ikke ulikt resultatet av de private fotballklubbene. Den umiddelbare kritikken av ekspresspassene resulterte i at fornøylesparken gjorde retrett.

Samtidig som vi organiserer barns og unges fritid, settes noen barn og unge bokstavelig talt på sidelinjen. Redd Barnas (2022) ferske rapport *Fritid for alle – uten fordommer* viser at mange barn og unge med funksjonsnedsettelser møter ulike former for barrierer i sin søken etter fritidsaktiviteter. Rapporten viser at det er paradoksalt nok de voksne som skaper de største barrierene. I stedet for å tilrettelegge for trygge rammer for lek og fritid, blir barn og unge med nedsatt funksjonsevne utsatt for systematisk diskriminering på grunn av fordommer, barnliggjøring og manglende forventninger av voksne. Jeg måtte på forskningstermin til Curitiba, Brasil, før jeg kom over den

første inkluderende lekeplassen, hvor humpedisser og karuseller var tilpasset rullestolbrukere. Først da innså jeg hvor langt etter vi ligger i å skape like muligheter til lek for alle i Norge.

I dette nummeret av Barn handler samtlige artikler om barns lek, på ulike vis. Den første artikkelen, skrevet av Ragnhild Norderhus, Gunilla Eide Isaksen og Maria Øksnes, baserer seg på retrospektive intervju med tre generasjoner for å utforske hvordan beskrivelser av røff lek i barndommen endrer seg over tid. Analysen viser en tredeling av opplevelser og beskrivelser av kontinuumet av røff lek fra rampestreker, til skummel lek, og til sist, farlig lek. Siri Gerrards artikkel studerer barns uteaktiviteter i et fiskevær i Nord-Norge. Basert på empiri fra tegninger og korte tekster av barn i 8–10-årsalderen, samt utendørs feltarbeid med barna i og etter skoletid og på turer, utforsker Gerrard hvordan forståelser av sted er knyttet til kjønn.

Helle Marie Skovbjerg, Hanne Hede Jørgensen og Anne-Lene Sand studerer barns lek i den danske skolen gjennom longitudinelle observasjoner. Forfatterne introduserer begrepet 'lekeorden' knyttet til et økologisk forståelsesperspektiv på lek i skolen, basert på viktigheten av samspill, sammenheng og en helhetsorientering. Artikkelen inngår i rekken av forskningsbidrag som stiller seg kritisk til å lek blir sekundær, som middel for læring, i utdanningssystemet. Anette Boye Koch, Ane Bjerre Odgaard og Helle Marie Skovbjerg studerer også lek i dansk skolekontekst, nærmere bestemt bruken av såkalte 'lekeverksteder' i overgangen mellom barnehage og skolegang. Basert på feltarbeid med 95 skolestartere og 12 pedagoger viser det empiriske materialet hvordan barn skaper, og deltar i, lek og relasjoner i lekeverkstedene. Forfatterne argumenterer for at lekeverksteder gir barn muligheter til å være aktører i egen skolestart.

Vi vil også benytte oss av anledningen til å ønske hjertelig velkommen til våre to nye redaksjonsmedlemmer i Barn, Anette Hellman og Signe Hvid Thingstrup. Anette Hellman

er dosent i pedagogikk og senior lektor ved institusjonen for pedagogikk, kommunikasjon og læring ved Göteborgs Universitet der hun primært forsker om normalitetsprosesser i førskolen. Signe Hvid Thingstrup har Ph.d. i utdannelsesforskning og er lektor ved pedagogutdannelsen på Københavns Professionshøjskole, hvor hun primært forsker på daginstitusjonsområdet.

Avslutningsvis vil vi informere om at dette nummeret av Barn er det siste som publiseres på vår egen plattform. Fra 1. august 2022 inngår tidsskriftet Barn avtale med forlaget Cappelen Damm, hvilket innebærer at vi får en ny plattform for artikkelinnleveringer samt en ny hjemmeside. Vi i redaksjonen ser fram til samarbeidet.

God lesning.

På vegne av redaksjonen,
Marit Ursin

Referanser

- FN (1959) *Deklarasjonen om barns rettigheter*. Tilgjengelig fra: <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/1-declaration-rights-child-1959>
- FN (1989) *FNs Barnekonvensjon*. Tilgjengelig fra: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- FNs Barnekomite (2013) *General comment No. 17 on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31) CRC/C/GC/17*. Tilgjengelig fra: <https://www.refworld.org/docid/51ef9bcc4.html>
- FNs Barnekomite (2018) *Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Norway CRC/C/NOR/CO/5-6*. Tilgjengelig fra: <https://digitallibrary.un.org/record/1651770>
- Hellestveit, C. (2022) Tusenfryd skor seg på økte forskjeller, *Aftenposten.no* (30.5.2022). Tilgjengelig fra: <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/rEarla/tusen-fryd-skor-seg-paa-oekte-forskjeller>
- Hellman, A. (2010) *Kan Batman vara rosa? Förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*. Doktorgradsavhandling. Göteborgs universitet. Tilgjengelig fra: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/22776>
- Kohan, W. O. (2011) Childhood, education and philosophy: Notes on deterritorialization, *Journal of Philosophy of Education*, 45(2), s. 339–357. Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.2011.00796.x>
- Lester, S. og Russell, W. (2010) *Children's right to play: An examination of the importance of play in the lives of children worldwide*. (Working Paper No. 57). Haag, Nederland: Bernard van Leer Foundation. Tilgjengelig fra: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED522537.pdf>
- Nome, D. Ø. (2014) Men er det egentlig lek? En teoretisk drøfting av den autonome lekens plass i en institusjonalisert barndom, *Barn*, 32(4), s. 65–78. Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.5324/barn.v33i4.3515>
- Murris, K. og Kohan, W. (2021) Troubling troubled school time: posthuman multiple temporalities, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 34(7), s. 581–597. Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.1080/09518398.2020.1771461>
- Redd Barna (2022) *Fritid for alle – uten fordommer*. (reddbarna.no). Tilgjengelig fra: https://www.reddbarna.no/content/uploads/2021/06/ReddBarna_fritid_for_alle_2021.pdf
- Sundsøl, E. og Øksnes, M. (2015) Til forsvar for barns spontane lek, *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 1, s. 1–11. Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.17585/ntpk.v1.89>